

Aapeli Muttinen — Joel Lehtosen ”alter ego”. Yhteiskunnallisia näkökohtia

Kun Joel Lehtosen *Koottujen teosten* VI osa vuonna 1934 ilmestyi, liitti kirjailija siihen *Kerran kesällä* romaanin lisäksi sikermän pääasiassa vuonna 1917 kirjoittamiaan ja silloin ajankohtaisia satiireja. Unto Kupiainen toteaa, että kirjailija antoi sikermälle nimeksi *Rahvaanihannoitsijan Damaskus* Muttis-hahmoaan ajatellen.¹ Eri tutkijat ovatkin todistaneet monin tavoin, miten ratkaisevaa kehityskautta Lehtonen sisällissodan aikana eli ja miten oleellisesti se muutti hänen yhteiskunnallista ajatteluaan. Aaro Hellaakoski osoittaa kehittelemässään aavikkovirta-vertauksessa Joel Lehtosen tuotannon saavan uuden suunnan 1920-luvun alussa. Joki ryöpyyä yläjuoksullaan villin vuoriston rotkelmissa, kaartele keskijuoksullaan leveänä, tasaisena kyminä laaksotasannetta ja joutuu loppuvaiheessaan kuivaan autiomaisemaan, merta koskaan saavuttamatta. Katkeran aavikkotaipaleen porttina on köyhälistönkuvaus ja itseilitysromaani *Rakastunut rampa*, joka ilmestyi vuonna 1922.² Unto Kupiainen taas osoittaa Lehtosen huumorin ehtyneen *Putkinotkon* (1919—20) jälkeen. Romaanin henkilöt tosin näyttäytyvät Lehtosen tuotannossa vielä myöhemminkin, mutta heidän ympärillään on jo silloin kaikki huumori poissa. Kupiainen olettaa, että tulevalle Lehtos-tutkimukselle kirjailijan huumorinkin osuus on hyvin mielenkiintoinen, koska hän sen toten on luonut omia kuviaan, ja huumori samoin kuin sen rinnalla satiiri ja ironia ”ovat hänelle merkinneet aktiivista kannanottoa sekä oman sielun probleemoihin että ajan-

¹ Unto Kupiainen, Joel Lehtonen runoilijana. Hki 1956, s. 29. 1 alanotti.

² Aaro Hellaakoski, Sakris Kukkelmanin asema Joel Lehtosen tuotannossa. Kuuntelua. Porvoo 1950, ss. 86, 89.

ilmiöihin”.³ Monet Joel Lehtosen henkilöhahmoista antavat myös selviä viitteitä kuvaajansa omaan sisäiseen elämäkertaan. Lehtonen onkin mitä suurimmassa määrin sanan taiteilija, jonka elämä ja tuotanto selittävät toisiaan.

Eräs Joel Lehtosen monista avainhenkilöistä, kirjakauppias Aapeli Muttinen, joka yleisesti on todettu kirjailijan omaksi kuvaksi, muuttaa pois maasta kansalaissodasta järkyttyneenä. Kirjailijan ”huumorittoman kauden”, ”aavikkotaipaleen” alkaessa emme enää tapaa tätä luontoa, naista ja omaa vatsaansa palvovaa herraa, joka elämänkatsomuksessaan paljossa myötäilee kertojansa omia ajatuksia, ei vähimmin yhteiskunnallisessa mielessä.

Aapeli Muttinen astuu ensimmäisen kerran Joel Lehtosen kirjalliseen julkisuuteen romaanissa *Kerran kesällä* (1917). Hänen pyknikonhahmonsensa on keskeinen vielä novellikokoelmassa *Kuolleet omenapuut* (1918) sekä suuressa yhdenpäivänromaanissa *Putkinotko* (1919—29), joka alun perin ilmestyi kahtena osana: *Putkinotkon metsäläiset* ja *Putkinotkon herrastelijat*. Nämä Lehtosen pääteokset merkitsevät kirjailijan tuotannossa ”kertojan keskipäivää” — Rafael Koskimiehen mielestä⁴ — ja ”leveintä kymyä, keskeisintä kesää” — Aaro Hellaakosken mukaan.⁵ Lehtosen Muttis-kausi selventää monella tavalla myös kirjailijan yhteiskunnallisia kannanottoja.

Heti aluksi on tärkeätä huomata, että Lehtosen kirjojen ilmestymisjärjestys ei ole niiden tapahtumien todellinen järjestys. Romaanit *Kerran kesällä* ja *Putkinotko* kuvaavat pikkukaupunkia ja sen läheistä maaseutua ennen maailmansotaa ja maailmansodan alkuvuosina. Novellikokoelmassa kertoja antaa henkilöidensä kokea kansalaissodankin aikaisia tapahtumia, ja tärkeimpiä tässä ovat ne Muttisen sotaan liittyvät kokemukset, jotka sinetöivät hänen kohdalonsa.

Kun kirjailija *Kerran kesällä* romaanissa, sen 7. luvussa, siirtää kuvauksensa Aapeli Muttisen kaupunkiasuntoon, tapahtuu samalla myös eräs tärkeä vahdinvaihto. Kirjan alkupuolta hallitsee koditon taiteilija, itsemurha-aikeita hautova Lauri Falk, joka päämäärätömästi ulkomaita kierreltyään päätyy takaisin kotiseudulleen. Lau-

³ Unto Kupiainen, *Huumorin sukupolvi 1900-luvun suomalaisessa kirjallisuudessa*. Porvoo 1954, ss. 432—434.

⁴ Rafael Koskimies, *Elävä kansalliskirjallisuus II*. Hki 1946, s. 244.

⁵ Hellaakoski, m. kirj., s. 87.

ri Falk on säveltäjä ja runoilija, romantikko ja huoleton kulkuri Lehtosen uusromanttisen sankarin tapaan. Hänessä kirjailija arvioi entistä minäänsä. Lauri Falk on ylioppilaaksi päästyään yrittänyt lueskella yliopistossakin, mutta mitään varmaa suunnitelmaa hänellä ei ollut. Hän on koettanut onneaan myös Italiassa ja Ranskassa, mutta palannut koti-ikävänsä ajamana takaisin kotiseudulleen. Laukussaan hänellä on loistavankeltainen japanilaisviitta, joka on kirjailtu täyteen kolibrilintuja. "Tästä huomaa, että Lauri Falk oli niitä, joiden sydäntä todellisuus rasittaa niin, että he sulostavat sen haaveksimaisina ilmastojen kauneuksilla, linnuilla, kukkasilla, jopa tulivuorillakin, luullen joskus olevansa viimeksi mainittujen sukua." (KK, 14).⁶ Lauri Falk vaeltaa suomalaisen rahvaan keskellä samettitakkiin pukeutuneena, kaivaten vanhaa feodaaliaikaa, jolloin aatelisneidit, jalat siroihin kenkiin verhoituina, sipsuttelivat huvimajoihin. Nyt on kaikki toisin. "Peijakkaan ruma, runoton aika", valitteli hän itsekseen. Niin, luulipa Lauri Falk nyt, että hän ulkomailla kotiseutuaan rakastaessaan olikin rakastanut vain omia haaveitaan siitä." (KK, 48.) Lauri Falk ei näet lopultakaan viihdy kansan seassa maaseudun hiljaisuudessa. Hänen rakautensa maaseutuun on lähinnä huvila-asukkaan maalaisihastusta, ja häntä kauhistuttaa ajatus viettää pitkää syksyä ja talvea tietämättömän kansan keskuudessa.⁷ Hän ei lopultakaan kykene sopeutumaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Hän esiintyy kansan keskuudessa mielellään herrana samettitakissaan ja katselee rahvasta suopeasti hymyillen. Hänen tarmonpuuskansa syttyvät ja sammuvat yhtä helposti, niin ettei hän herrojenkaan joukossa kykene valloittamaan taloudellisesti vakavaa asemaa.

Tämän haaveellisen haihattelijan tilalle Lehtonen luo sitten Muttis-hahmonsensa. Aapeli Muttinen on toista maata. Hän on todellisuuteen ankkuroitunut, tasainen, hyväntahtoinen pyknikkotyyppi, todellinen Lehtosen silloinen ihannetyyppi, jota hän ei itse suruk-

⁶ Lehtosen teoksista käytetään tässä seuraavia lyhenteitä: KK = Kerran kesällä, Li = Lintukoto, PM = Punainen mylly, KO = Kuolleet omenapuut, PH = Putkinotkon herrastelijat, OP = Onnen poika, SJP = Sirkus ja pyhimys, KT/RD = Kootut teokset / Rahvaanihannoitsijan Damaskus, RJ = Rai Jakkerintytär, PM = Punainen mies.

⁷ Erik Ekelund, Maailma ja lintukoto, Joel Lehtosen kirjailijakehitys. Erip. Valvoja-Ajasta N:o 4,5—7/1939, s. 6.

seen edustanut.⁸ Muttinen on kerännyt sievoisen omaisuuden: kirjakaupan ja toistasataa tuhatta rahaa sekä lisäksi maatilan. Muttisen kotikin kertoo varakkuudesta. Siellä on mukavia nojatuoleja, kauniita kudonnaisia, hyvä kirjasto, piano ja joitakin arvokkaita tauluja. Kirjakauppias on hiljan eronnut vaimostaan ja elelee taloudenhoitajan huolenpidossa tyytyväisenä mukavaa, varakkaan yksinäisen miehen elämää. Aapeli Muttinen onkin kertojansa henkilöahmoista se, jonka avulla hän kiinteimmin pyrki sopeutumaan suomalaisiin oloihin.⁹ Lehtosen nuoruudentuotantoa, jota Lauri Falk edustaa, hallitsee selvä eksoottinen piirre: kaipuu toisaalta etelään, toisaalta kotoisen rahvaan pariin. Mutta kun kirjailija — Lauri Falk yritti tehdä haaveistaan totta, hän pettyi. Silloin Lehtonen loi hahmokseen kamarioppineen elämännautiskelijan Aapeli Muttisen, joka työntää tieltään romantikon.¹⁰ Jo ulkonaiselta olemukseltaan Muttinen on sekä tosi että suomalainen. Lehtosen aikalaisista ovat tuollaista suomalaisen kulttuurin piirissä tavattavaa henkisten arvojen kunnioitusta, suurta vieraanvaraisuutta ja avuliaisuutta edustaneet esim. Juho Lallukka ja Juho Rissanen.¹¹

Aapeli Muttinen hakee suomalaista todellisuutta kahdella tasolla: pikkukaupungin herrasväen parissa ja huvilallaan tavallisen kansan joukossa. Lehtosen yhteiskunnallisessa ajattelussa tämä elämänpiirin laajennus on suorastaan välttämätöntä. ”Miten välttämätöntä olisi ihmisten, kansalaisten tuntea toisiaan, lähestyä toisiaan, suorastaan melkein ’tungetella’ toistensa pariin, sekautua keskenään! Ymmärtää toisiaan, — erottaa ’nisut kaleista!’”¹² Tällainen lähestyminen on erikoisesti sivistyneen luokan velvollisuus. ”Tuntee toista ihmistä! Lähestyä toista kansanluokkaa, — mikä olisi ennenkaikkea n.k. ylempien, sivistyneempien velvollisuus: kenelle paljon on annettu, siltä paljon vaaditaan!”¹³ Lehtonen toteutti sekä itse henkilökohtaisesti että Muttisena tätä sivistyneen luokan

⁸ Hellaakoski, m. kirj., s. 94.

⁹ Pekka Tarkka, Joel Lehtosen kirjallinen strategia ja sen kaksi tyyppi-hahmoa Neitsyt Maria ja sirkusnainen. *Laudaturkirjoitus. /Hki 1962/*, s. 97.

¹⁰ Pekka Tarkka, Maata ja kansaa etsimässä. *Uusi Suomi* 6. 5. 1962.

¹¹ Kupiainen, *Huumorin...*, s. 401.

¹² Joel Lehtonen, *Eräästä kirjeestä vain...* *Uutta kylvää* 1926. *Hki* 1926, s. 9.

¹³ Lehtonen, m. kirj., s. 13.

velvollisuutta antamalla maatilansa vuokraajalle sekä hyvät vuokraehdot että ystävällisen, toverillisen kohtelun. Mutta Lehtonen ei valota Aapeli Muttisen yhteiskunnallisia ajatuksia vain maanomistusolojen ja kansanläheisyyden aspektista. Hän kertoo kirjakauppiaan suhtautuvan moniin yhteiskunnallisiin ilmiöihin lauhkean hyväntahtoisesti, mutta ilmentää taas toisaalta hänessä skeptillisyyttä ja oppositiohalua.

Mainittiin jo, että Muttinen on varakas. Hän on hankkinut omaisuutensa tunnollisella liikeasioitten hoitamisella eikä hämäräperäisellä keinottelulla ja viekkauksella, jopa suoranaisella petoksella, kuten monet muut samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvat. Muttinen kavahtaa tällaisia keinoja, eikä suuri omaisuus ole hänelle ollenkaan onnen ehto. Hän jakaa kevein mielin rahojaan. "Mitä näistä, kattikin yksin saaliinsa syö, kyyryselkä on sittenkin, sanoo vanha sananparsii." (KK, 310.) Lehtosen *Punaisesta myllystä* tuttu jumala Mammona on varsin vähäinen jumaluus kirjailijan myöhäistuotannossa: "— enhän vaadikaan suuria niin vähäpätöiseltä asialta kuin toimeentulo. — — — kun en keksi, mihin käyttää suuria rikkauksia — — —" (Li, 242—243). Aapeli Muttiselle ei yhteiskunnallinen nousu muillakaan tasoilla ole tärkeätä. Hänelle riittää pieni kolo, jossa hän saa rauhassa syventyä mielikirjailijoihinsa, joita edustavat etenkin Rabelais, Cervantes, Voltaire ja Tolstoi. Hän viihtyy hyvin myös pienessä ystäväpiirissään, jolla on onni nauttia hänen vieraanvaraisuudestaan, erikoisesti hänen hyvinvarustetusta viinikellaristaan. Pyylevä Aapeli rakastaa mukavaa elämää, hän on filosofinen elämäntaustiskelija ilman kiristävästä kilpailusta ja kovapintaista oman edun tavoittelua. Hän on pykkinen herrastelija, joka elämäntavoissaan on yleensä kohtuullinen. Hänelle riittää, että taloudenhoitaja varustaa pöytään hyvän ruuan lisäksi torttuita, suklaata, rusinoita ja mansikoita. Luonteeltaan Muttinen on pohjaltaan hyväsydäminen ihminen, jonka elämäntyyliä hyvin sopivat kuvaamaan sanat *leben und leben lassen*. Mutta kirjakauppias on myös skeptikko, hän ei usko kestävään onneen. Ja aatteellisesta liberaalisuudestaan huolimatta hän asettuu oppositioon monia yhteiskunnallisia ilmiöitä vastaan.¹⁴ Rafael Koskimies olettaa Muttisen nimen syntyneen "mutta" sanasta, joten hän jo nimes-

¹⁴ Kupiainen, Huumorin . . . , s. 402.

sään ilmentää opposition halua ja eräänlaista yhteiskunnanvastaisuutta.¹⁵

Aapeli Muttisen yhteiskunnalliset mielipiteet käyvät kyllin selvästi ilmi hänen keskusteluistaan Lauri Falkin ja tuomari Tommolan kanssa. Suurlakon aika kangastelee hänelle menneenä ihanana aikana, jolloin näytti siltä, että koko maa kaikkia yhteiskuntaluokkia myöten olisi voitu uudistaa. ”Niin, kai se on totta, varsinkin tänä aikana, jolloin ei enää ole siihen (isänmaallisuuteen ja yhteistuntoon) innostusta kansassa”, myönsi kirjakauppias. ”Mutta oih, se aika oli, se oli; suurlakossa! Miksi, miksi sen ajan aatteet menivät kaikki noin, pyh!” Ja Muttinen puhalsi pitkin kämmentään. ”Oih, mikä reaktioni nyt kaikkialla, maa pelkkiä huijareita, pettureita, puijareita, äfäärimiehiä: hirtettäviä, hirtettäviä kaikki!” (KK, 58.) Mutta vaikka isänmaallisuus Muttisen mielestä on korkea kansalaishyve, se ei kuitenkaan saa olla kansalliskiihkoilua. ”Miksi, miksi pitää meidän suomalaisten olla nurkkapatriotteja!” (KK, 10.) Nationalismi johtaa vain sotaan. Muttinen on kiihkeä rauhanaatteen julistaja, tai pikemminkin sodan vastustaja. Suuret kansat karkaavat pienempien kimppuun siitä syystä, että heillä ovat suuret kansalliset aatteensa, ja heidän runoudessaankin kehoitetaan syöksymään toisten kimppuun kuninkaan ja maan puolesta. Lehtosen yhteiskunnallinen pessimismi on *Punaisesta myllystä*, siis maailmansodan aattovuosista lähtien, käynyt yhä ilmeisemmäksi. Kirjailija ei enää suhtaudu näkemäänsä välittömän nautiskelevasti; hän on menettänyt harhakuvitelmansa ja tullut skeptikoksi.¹⁶ Hän on nähnyt, että ihmiset ovat valmiit tappamaan toisiaan kansalliskiihkon ja rahan takia. ”Että taistella isänmaan puolesta on kauneintaan: murhata oman tai läheistensä leivän puolesta. Miksi ei sulautua halulla toisiinsa?” (PM, 134.) Kansakunnat ovat susilaumoja, niiden taistelu ei lopu koskaan, yhä uudestaan ja uudestaan ne karkaavat toistensa kimppuun. Lehtonen ei voi käsittää, että niin jalojen asioiden kuin ihanteen, kunnian ja maineen takia on tapettava ihmisiä. Skeptillisen elämänasenteensa ja pasifisminsa Lehtonen ilmaisee myös Muttisena. Sota on Muttisen mielestä mieletöntä; siitä hyötyvät vain kansan johtajat ja kauppasäädyn edustajat sekä

¹⁵ Koskimies, mt., s. 249.

¹⁶ Eino Palola, Joel Lehtonen. Piirteitä ja vaikutelmia. Hki 1927, s. 67.

papisto. Miljoonat sen sijaan kituvat, köyhtyvät ja nääntyvät nälkään. Ne, jotka siitä hyötyvät, huutavat isänmaata ja hurraavat kansallisuutta. Muttinen ei löydä tarpeeksi voimakkaita ilmaisuja saadakseen kantansa selväksi. "Minä vihaan, vihaan sotaa! Vihaan, että halkean!" (KK, 60.)

Aapeli Muttinen on moniin yhteiskunnallisiin ilmiöihin nähden oppositiossa, mutta mihinkään muuhun hän ei suhtaudu niin skeptillisesti kuin avioliittoon. Hänellä on karvas kokemus naisesta aviovaimona, eikä hän sitä paitsi halua lapsia. Siinäkin näkyy hänen katkera ihmispettymyksensä, sillä hän uskoo tulevien polvien joutuvan vain köyhyyteen ja kärsimyksiin.¹⁷ "Lapsia! En koskaan. Tähän maailmaan! Joka on väärä... Kirkko... opettaa väärin, suosii sotaa, kansallisinnostusta, pettää kansaa, hallitusten ryöstettäväksi. — — — Miten minä olen miettinyt tätä maailmaa, ajatukset ovat polttaneet aivojani kuin lyijy! Kärsimme mekin, miksi pitäisi vielä muiden kärsiä, mikä oikeus meillä on hankkia lapsia, tällaiseen maailmaan?" (KK, 225—226). On luonnollista, että Muttinen suhtautuu penseästi myös kirkkoon, joka tahtoo sitoa ihmiset olemaan keskenään naimisissa. Hänen ihanteensa on se, että kaksi ihmistä saisi olla yhdessä, niin kauan kuin siihen halua riittää, "kuin lintuset, ketut, metsähiiret". Kun käytännöllinen tuomari Tommola selittää olevansa "yhteiskunnan mies" ja tunnustavansa "Lutheruksen oppia", Muttinen suorastaan kiivastuu hänelle. Tommola edustaakin romaanissa kaikkein karkeinta aineellisuuden oppia.

Aapeli Muttinen on vielä romaanissa *Kerran kesällä* yhteiskunnallisten aatteitten kannalta lähinnä passiivinen julistaja ja skeptillinen epäilijä. Mutta jo *Kuolleitten omenapuitten* eräissä novelleissa ja myöhemmin *Putkinotkossa* tapaamme huvilanomistaja Muttisen maalla tavallisen kansan keskuudessa, jota hän yrittää lähestyä ystävällisessä hengessä. Muttisen jumalan, Tolstoin, kuva on huvilan seinällä, ja hän on omaksunut oppi-isänsä julistuksen maanomistuskysymyksessä.¹⁸ Yhteiskuntaa vastaan oppositiossa oleva kehityksen epäilijä ryhtyy nyt alkeellisten ihmisten sosiaaliinseen jalostamiseen.

Sekä *Kuolleissa omenapuissa* että *Putkinotkossa* kirjailija tekee

¹⁷ Kupiainen, Huumorin..., s. 401.

¹⁸ Tarkka, m. laudaturkirj., s. 98.

selkoa siitä, millä tavalla Muttinen on tutustunut noihin metsäläisiin, joissa hän kernaasti näkee runebergiläisiä, tyytyväisiä rahvaan ihmisiä. Kirjakauppiaan tilan nimi on Putkinotko, ja hänellä on siellä vuokramies, Juutas Käkriäinen. Muttinen on ostanut tilan kymmenkunta vuotta sitten ja vuokrannut sen Käkriäiselle erittäin edullisin ehdoin. Käkriäisen piti vain vetää joka talvi sata kuormaa mutaa puutarhaan ja vartioida ryytimaata lampailta ja jäniksiltä. Viiden vuoden aikana omistaja odotti lisäksi vuokramiehensä rakentavan kivisen aidan puutarhan ympärille. Näitä velvollisuuksia vastaan Käkriäinen sai sitten hoidella vapaasti Putkinotkon maita, aivan kuin omiaan, omaksi edukseen ja oman mielensä mukaan. Lisäksi Muttinen oli tehnyt sellaisiakin viittailuja, että Käkriäinen voisi saada tilasta palstan tai kenties koko tilankin, jos hoitaisi tehtävänsä kunnollisesti. Käkriäinen ja hänen vaimonsa eivät ota uskoakseen näitä ehtoja. He pitävät Muttista aikamoisena hölmönä tai sitten aivan kokemattomana maan arvioimisessa. Mutta tilan omistaja ei peräydy, osoittaapa hän muutenkin halua pitää Juutasta aivan vertaisenaan. ”Oli vetänyt suuren paltoonsa povitaskusta ison putelin ja kaateli siitä heille kahviin jotakin hentomakuista, ja katseli lapsia, vedet silmissä, ja sanoi rakastavansa kansaa, ymmärtävänsä varattomia: tahtoi auttaa, sen tähden antoi hän Putkinotkon hoitoon niin halvalla...” (KO, 27).

Mutta Käkriäinen ei ymmärrä Muttisen menettelyä, hän ei käsitä tämän tolstoilais-järnefeltiläisiä ajatuksia köyhästä kansasta ja sen auttamisesta.¹⁹ Kaikki on hänestä käsittämätöntä tyhmyyttä tai sitten suoranaista pilkantekoa. Hän ei osaa käyttää saamiaan etuja yhteiskunnalliseen nousuun, vaan jättää vähäisetkin velvollisuutensa hoitamatta. Ennen pitkää hän alkaa kaataa puita Muttisen metsästä, ryhtyy laittomaan viinanpolttoon ja jättää sulasta kiusanteon halusta puutarhan tuholle alttiiksi. Muttinen on kaiken lopuksi ollut huono sosiaalipsykologi.²⁰ Kun hän lopulta vaatii Käkriäiseltä kirjallisen sitoumuksen, tämä alkaa suorastaan vihata häntä. Käkriäinen ymmärtäisi herraa, joka vaatisi häneltä paljon työtä, ja ehkä sellaista herraa, joka määräisi joltisenkin helpot ehdot, mutta

¹⁹ Yrjö Oinonen, *Kaunokirjallisuutemme ja yhteiskunta*. Porvoo 1948, s. 97.

²⁰ Kupiainen, *Huumorin...*, s. 418.

valvoisi tiukasti niiden täyttämistä.²¹ Nyt Muttinen sen sijaan "työnsi ainoastaan paksua turpaansa hiukan töröön" (KO 29) eikä vaatinut häntä tilille. Käkriäinen ei tajua Muttisen idealismia olenkaan. Hänen yhteiskunnassaan on rikkaitten ja köyhien välillä ylikäymätön kuilu. Herrat kuuluvat vihollisleiriin, ja Käkriäinen suhtautuu luokkavaistossaan heihin kuin sortajiin ainakin. Tämäkin herra "imee kuin iiliäinen", vaikka hänellä ennestäänkin on "iso maha". Jollakin merkillisellä tavalla Muttinen on osannut välttyä lapsensaamiseltakin. "Eikä ole kakaroita. Käkriäiselle on näitä karttunut. — — — Mutta Muttinen makaa myöhään, mikäs herroilla; istuu tuolla verannoillaan kirja kädessä, piika siihen passailee. Ja hilaa tänne Käkriäisen kiusaksi kaikenlaisia vieraita, jotka iloittelevat, nauravat. Ihmekös, jos nauravat: holkkivat viinaa varhaisesta aamusta, sehän se miehiä naurattaa, mikäs muuten. — — — Ja armoton on Muttinen Käkriäisen lapsiraukoillekin; kahdeksan niitä nyt on; niitä pitäisi lykätä kouluun, kengät teetti kerran parille koulua varten, menivät ne kotonakin, nyt ei anna enää kenkiä, rikas ja saita. Mutta kouluun ne pitäisi, etteivät muka ulvoisi täällä kuin sudet, niiden herrasvierasten kuullen." (KO, 35.) Muttisen hyväätarκοittavat aiheet lasten kouluttamiseksi tulkitaan siis nekin vain herran omasta mukavuudenhalusta johtuviksi. Vaikeaa on Muttisen filosofisen idealisminsa avulla voittaa tällaisia ennakkoluuloja, varsinkin kun *Putkinotkossa* Käkriäisten tueksi tulevat Mauno Kypenäinen ja hänen suulas "toverinsa" Pertta Kinnunen, joihin esikaupunkilainen porvarisviha on iskostunut syvälle.

Putkinotkon viimeisissä luvuissa kirjailija esittää tämänkertaisen aiheemme kannalta huomionarvoisia sosiaalisia mietteitään. Lehtonen ilmaisee siinä yhteiskunnalliset ajatuksensa samalla tavalla kuin *Kerran kesällä* romaanissa filosofoivan Muttisen monologeina. Ajankohdan sosiaalinen ja poliittinen levottomuus sekä erityisesti pinttynyt luokkaviha ovat sammuttaneet Muttisen innokkaan yrityksen omalta kohdaltaan lähentää kansanluokkia toisiinsa. Mutta Lehtonen ei kuvaa vain kansan saamattomuutta ja epäluuloisuutta; hän osoittelee myös epäkohtien syytä. Juhani Aholle Lehtonen kirjoitti aloitellessaan romaaniaan: "Luulenpa tuovani esille erästä villiä ja metsäläistä puolta poloisen kansamme luonteesta, puolta,

²¹ Oinonen, mt., ss. 98—99.

jota kaikki eivät ehkä tulleet havainneeksi tarpeeksi esim. ennen punakapinaa.”²²

Toista osaa suunnitellessaan hän paljastaa ystävälleen Eino Palolalle, minkälaiseksi tilitykseksi hän on aatteellisessa mielessä teoksensa ajatellut. ”En voi mairitella enemmän köyhiä kuin rikkaitakaan. Jospa pääsisin vielä niin pitkälle, etten mairisi itseään! 'Putkinotkon' toinen osa on hapuilu siihen suuntaan. Siinä on vielä yksi tili: tili herroille. Tili siitä, minkälaisen herra Muttisen pitäisi olla ollut köyhää kohtaan, ja mitä hän ei ole ollut. Se nostaa sittenkin vaakaa oppimattoman ja opastamattoman eduksi. Se on varma, että 'Putkinotkon' II. osa on kirkkastusta, työni 'sens moraali' ja aivot.”²³

Muttinen istuu puheena olevan elokuun ensimmäisen päivän iltana huvilansa kuistilla ja kirjoittaa jotakin. Hän kirjoittaa hitaasti ja rauhallisesti, maiskutellen namusia. Hänen harmaissa silmissään on samalla kertaa sekä onnellinen että alakuloinen hymy. Hän tunnustaa Lyygialle koettaneensa jo viimeisetkin keinonsa Käkriäisiin, hän on yrittänyt hyvällä ja pahalla, jopa komennellakin joskus. ”Nyt: ei ole sekään hölmön Aapelin keino heihin pystynyt. Kaikki on ennallaan. Vain lisää lapsia heillä. Ja pahemminkin: heidän mielialansa meikäläistä kohtaan.” (PH, 334.) Ja sitten Aapeli kertoo nuoruutensa kauniista haaveista, jotka nyt ovat romahtaneet ja joista Lehtonen *Lintukodossa* masentuneena sanoo: ”En liene erikoinen rahvaankaan ihannoitsija: mahdoin saada siitäkin kokemuksen.” (Li, 33.) Muttinen oli etsinyt Saarijärven Paavonsa — Käkriäisen. Hän oli aikonut elää täällä mökissään kesät, joskus talvisinkin, ”niinkuin ainoastaan kansan seurassa saattaa elää”. (PH, 337.) Mutta sitten hän huomasi, ettei ”hänestä, joka ei ollut tottunut isännöimään, ollut elämään omin valloin”. (PH, 338.) Kontrahti oli saanut aikaan pelkästään vihaa ja katkeruutta, vaikka hän oli toivonut noiden metsäläisten ystävyyttä heidän omasta vapaasta tahdostaan. Tosin Muttinen käsittää, että pohjarahvas on syvälle sydämeensä asti katkeroitunut herroille, koska satoina vuosina parempiosaiset olivat aina kohdelleet sitä tylysti. Ja Muttisen

²² Sit. Magnus Björkenheim, Joel Lehtosen Putkinotko. Kirjallisuudentutkijain seuran vsk. 14. Hki 1955, s. 44.

²³ Sit. Björkenheim, mt., s. 79.

"tili herroille" on samalla hänelle itselleen karvasta tilitystä. Omaan etuaan hänkin on ajatellut ottaessaan Käkriäisen vuokramiehekseen. "Riittääkö muka sivistyneelle se, että antaa köyhemmille helppoja ehtoja? En tiedä. Pitäisi antaa oikeutta. — — — Ja kuinkapa ihminen rakastaisi toisen maata. Omaanihan minäkin tahdon." (PH, 345—346.) Kirjakauppias näkee näissä mietteissään myös koko maan tulevaisuuden synkässä valossa. Kuinka käy maan, jos sitä pitäisi ruveta puolustamaan ulkoapäin tulevaa hyökkäystä vastaan? Ehkäpä köyhätkin rakastaisivat maata enemmän, jos heillä olisi itsellään edes pieni tilkku omaa peltoa, jonka puolustaminen tuntuisi hyödylliseltä. Ja niinpä Muttinen kertoo Lyygialle kirjoittaneensa lahjakirjan, jolla hän luovuttaa Käkriäiselle palstan Putkinotkosta.

Muttisen lopettaessa kajahtaa järveltä laukaus. Ampuja on Käkriäisen poika, ja Juutas itse säästää poikaansa: "Ja vielä minäkin niille näytän... porvaleille... Maha niiltä pitäisi halkaista, mitäs..." (PH, 354). Magnus Björkenheim on osoittanut, että Käkriäisen esikuvana on ollut Joel Lehtosen velipuoli.²⁴ Oman syntyperänsä kohtalon pakosta Lehtonen joutui näin läheltä seuraamaan tavallisen kansanmiehen elämää, ja hänen karvas kokemuksensa osoitti, miten vaikeata sivistyneen miehen on päästä mihinkään kasvattavaan kansanläheisyyteen.²⁵ *Putkinotkon* loppuepisoodi kuvastaa todellista Kainin tekoa.²⁶ Lehtonen onkin monessa yhteydessä korostanut sitä, että mystillisen väkeviksi väitetyillä verisiteillä ei ole kerrassaan mitään merkitystä, ellei niihin liity rakkautta tai ellei muita lähentäviä mieltymyksiä ole. (OP, 19; SJP, 146). *Putkinotkon* episodi ennakoi myös yhteiskunnallista veljesmurhaa, sisällissotaa.²⁷

Muttinen tuntee vielä *Putkinotkon* lopussa olevansa velkaa "tilin herroille", ja hänen myötätuntonsa on useissa kohdin metsäläisten puolella. Sisällissodassa hän menee ratkaisevasti oman yhteiskuntaluokkansa leiriin. *Rahvaanhannoitsijan Damaskus*, satiirisikermä noiden aikojen kokemuksista, alkaa "Muttisen balladilla". Aapeli Muttinen on joutunut punaisten putkaan muutamien herrojen

²⁴ Björkenheim, mt., s. 50.

²⁵ Lauri Viljanen, *Suomalainen kertomataide Järnefeltistä Jotuniin*. Oma maa 10. Porvoo 1961, ss. 257—258.

²⁶ Tarkka, m. laudaturkirj., s. 98.

²⁷ Tarkka, m. laudaturkirj., s. 99.

kanssa. Illalla on joukolla juotu ja riideltäkin vähän Muttisen puolustaessa kansaa: ”— nyt kuulkeehan kansanpoikaa: / työ ootta ollunna meille ne piältäpäsmärit, / työ, rotu hienompi, — nyt teille tuomionkellot moikaa.” (KT/RD, 320.) Hän sanoo suoraan, että herrat ovat estäneet koulujen rakentamisen, jotta rahvas jäisi vaille sivistystä ja pysyisi alhaisella tasollaan. Mutta herroihin Muttinen kuitenkin tänä rahvaanvillitsemisen aikana tuntee kuuluvansa. ”Myönnän: yht’ ollaan, vaikka on kieleni / toista, nuo herrat ja Muttinen... yhdessä muanneet yötä.” (KT/RD, 321.) Toisaalta Lehtonen kuitenkin piloillaan sijoittaa samaan putkaan myös yhden sällin Muttisen ja hänen ”pruuriensa” joukkoon.

Vielä pahempaa on Muttisen kohdalle tulossa. *Kuolleitten omenapuitten* novellissa ”Muttisen Aapeli sodassa” on desilluusio täydellinen. Kaikki ihanteet runebergiläisestä kansasta ovat romahtaneet, ja pasifisti Muttinenkin on joutunut luopumaan syrjästä katsojan asenteesta. Hän ottaa osaa Varkauden tehtaitten valloittukseen ja makaa talviyön pimeässä hangella yrittäen sekavin aivoin ratkaista, miksi tämä veljessota syttyi. Kansanihannoitsijakin vielä tulee kirjakauppiassa esille. Hän tajuaa, että kansanluokkien välinen kiulu on liian syvä. ”Omistava luokka”, joka on enimmäkseen ruotsalaista, ei tunne suomalaista sielua, sen raivokasta vihaa ja kostonvimmaa, eikä tahdo alistua kansan vaatimuksiin. Mutta samalla Muttinen jo toteaa, ettei tämä kaikki ole yksinomaan ”niiden porhojen” vika. Kansan ryöstäessä kartanoita ja tappaessa ihmisiä Muttisen on pakko kysyä ihmetellen itseltään: ”Tämä, tämäkö on Runebergin kansaa, Topeliuksen kansaa?” (KO, 144.) Muttinen kyllä itse rahvaan lapsena on aina pitänyt idealisoitua kuvaa kansasta hyvältä osalta romanttisena. Mutta nyt, kun nuo romanttiset kuvitelmat ovat osoittautuneet valheeksi, hän ällistyy sitä, että hänen omakin käsityksensä näihin aikoihin asti on ollut liian ihanoitu ja kuviteltu. Kukapa sentään tällaista olisi uskonut! Ja Muttisen pää menee aivan sekaisin, hän horjuu puolelle ja toiselle. ”Tili herroille” ei sekään ole kaikilta osiltaan aivan selvä. Olisiko sittenkin ollut viisaampaa antaa kansalle omaa maata ja opettaa sitä hoitamaan viljelyksiään, sen sijaan että on vain pidetty puheita isänmaasta ja kehotettu rakastamaan sitä. Nyt kansa raivostuneena ryösti sitä, mitä se ei ollut hyvällä saanut. Sen Muttinen kuitenkin kaikkein vähimmin hyväksyy. Vimma ryöstäjiä kohtaan

on hänetkin ajanut ulos turvallisesta piilopaikastaan. Sisällissodan aikana vastenmielisyys rosvoja kohtaan kasvaa suoranaiseksi vihaksi. Muttinen joutuu kiukun puuskassa vastatusten vangitun punakaartilaisen kanssa, joka ilkkuu "ilveksen silmin" porvareita. Mutta Lehtonen ei kuitenkaan pane Muttista teloittamaan kapinointisijaa. "Lauhkea Muttinen ampui haulikollaan ihmisen, jota hän vihasi kuin villipetoa." (KO, 162.)

Kun kauhun yö vihdoin loppuu, Muttinen on aivan herpaantunut. Hän mutisee näkevänsä näkyjä ja tahtovansa kauas pois, Sumatraan, jossa kasvaa punaisia palmuja. Sumatra on Muttiselle ennenkin väikkynyt jonkinlaisena rauhallisena lepopaikkana. (KK, 281, 285.) Sinne hän ei kuitenkaan vielä pääse: hänet viedään mielisairaalaan joksikin aikaa. Mutta levättyään ja toivuttuaan hän toteuttaa todella lähtöaikeensa. Hän myy kaiken omaisuutensa ja muuttaa ainaiseksi pois Suomesta. Aapelin käytännöllinen ystävä, tuomari Tommola, jonka Lehtonen on kuvannut siekailemattomaksi oman edun tavoittelijaksi, näkee selvästi, että Muttisen yhteiskunnalliset aatteet eivät olleet elinkelpoisia. "Muttinen aprikoi ja filosofeerasi syitä... paitsi köyhempien tuhmuetta ja nälkää, varakkaiden ja maanviljelijäin itsekkyyttä muka — — — myöskin muka joitakin tulevia yleismaailmallisia aatteita, tuulentupia kansojen välisestä liitosta — — — mutisi jotain filosofiaa rahvaan ainaisesta vastenmielisyyydestä sotakomentoa kohtaan, jota porvarit meille perustivat." (KO, 176—177.)

Realistisen yhteiskunta-ajattelun pohjalla liikkuvien ihmisten mielestä Muttisen ihanteelliset yhteiskunnalliset aatteet olivat vain "mutinaa", "filosofiaa", "aprikoinnista". Muttinen ei lopultakaan osannut asettua kummallekaan puolelle: hän jäi kuin ilmaan. Hän oli todellisuudelle vieras idealisti, joka hyväuskoisuutensa takia oli valmis alituisiin myönnytyksiin, mutta kokiessaan pettymyksiä ei osannut asettaa niitä oikeaan suhteeseen. Hän joko suhtautui niihin täysin kielteisesti tai sitten päästi ne repimään sisintään, kunnes hänen sielunelämänsä meni säröille.²⁸ Lopulta hän valitsi helpoimman tien: lähti kokonaan pois. Hänen suvaitsevainen tarkkailijanasenteensa ei kestänyt kovia aikoja, hän oli lopultakin vain "herrastelija".²⁹ Myös Muttisen kuvaaja, kirjailija itse, halusi läh-

²⁸ Kupiainen, Huumorin..., s. 403.

teä noihin aikoihin pois Suomesta, ”tästä surullisesta — verisestä ja Kullervoisesta, — ja kalliista maasta”.³⁰

Lehtonen ei kuitenkaan Muttisen tavoin luopunut. Hän yritti rakentaa itselleen ”suomalaista todellisuutta” vielä Muttis-kautta seuranneessa sosiaalisessa tuotannossaan, tosin onnistumatta siinä nyt sen paremmin. *Rakastunut rampa* on jo alkua aavikkotaipaleelle. Aatteellisen kaksoisromaanin *Sorron lapset — Punainen mies* sankari Isidor Tistelberg kadottaa hänkin pohjan jalkojensa alta. Tistelberg — Muttisen tapaan kirjailijan ”alter ego” — menee myös sodassa valkoisten puolelle, mutta voiton suloisuus ei ole häntä varten. Huomatessaan nytkin täydellisen pettymyksensä kirjailija sulkeutuu huvilaansa, vetäytyy erakkona yksinäisyyteen. ”Oleskeli yksinään — koiransa kanssa. Vieraat hän karisti kodistaan pois.” (RJ, 130.) Toinenkin keino on yhtä tepsivä. Kirjailija pakenee yksinäiseen saareensa, omaan Sumatraansa. ”Minä suunnittelin Lintukodon, kuten Vähä-Vohlia unelmissani nimitän, itselleni ikäänkuin luostariksi.” (Li, 40.)

Mistä johtui Muttisen — Tistelbergin — Lehtosen yhteiskunnallisten unelmien sortuminen? Syitä on tietysti moniakin, sekä näkyviä että syvällä pinnan alla olevia. Ainakin erääseen, nimittäin siihen, että nämä henkilöt kuuluivat samaan ikäpolveen, kannattaa kiinnittää huomiota. Muttinen ja Tistelberg tunnustautuvat kumpikin kriittillisen ja vapaamielisen 80-luvun perillisiksi.³¹ He ovat nähneet sortovuosien innostaman jakamattoman isänmaallisuuden, suurlakon yksimielisyyden, jota varsinkin Muttinen usein ylistää. Tistelberg taas toteaa Helsingin voitonparaatissa olevansa menneen polven mies, joka ”oli turhia aprikoiden ja hemeässä haaveilussa — polttanut siipensä”. (PM, 402.) Lehtonen itse tunnustaa poteneensa maailmantuskaa, joka syntyi ”sellaisesta vähäisestä” kuin maailmansota. 80-luvun polvelle, joka oli haihatellut maailmanrauhasta, kansojen lähentymisestä, henkisestä ja uskonnollisesta vapaudesta, rakkaudesta rahvaaseen, oli sota tullut iskuna kauheimpiin haaveisiin. Maailmansota oli antanut kirjailijalle kauhis-

²⁹ Tarkka, m. kirj.

³⁰ Sit. Tarkka, m. laudaturkirj., s. 99.

³¹ Tarkka, m. kirj.

tuttavia todistuksia siitä, miten irtipäästetyt itsekkäät vaistot pääsivät hallitsemaan.³² Sitten oman maan kansalaissota oli romahduttanut lopullisesti uskon ihmisiin. "Thmispoloisesta tulee melkoinen misantrooppi, — kurja sana ja kurja ihminen, johon se sopii." (RJ, 128.)

Muttiselle sota merkitsee kaiken ihanteellisuuden tuhoa. Sodan taloudelliset mahdollisuudet auttavat pinnalle nousukkaita, huijareita ja gulaššeja, mammonan palvelijoita, jotka Lehtosen yhteiskunnallisissa kuvauksissa ovat kaikkein alhaisimpia ihmisiä. Sota lietsoo kansalliskiihkoa, kansojen johtajat kiihottavat oppimattomia, ja sota päästää myös joukkojen moraalittomuuden valloilleen. Lapsiakaan ei voi hankkia, koska ne joutuvat "sotamiesten housuihin". Muttisen luonteessa on tosin se ristiriitainen piirre, ettei hän ehdoin tahdoin halua lapsia, mutta kuitenkin hän silmät kyynelissä vakuuttaa Käkriäiselle rakastavansa lapsia ja haaveilee itsekin "eukosta ja pirpanoista" omenapuiden alla. Samanlaista ristiriitaa on Lehtosen itsetunnustuksissa. Eräässä kirjeen muotoon laaditussa tilityksessä hän mainitsee olevansa ystäväänsä paljon köyhempi siinä suhteessa, ettei hänellä ole lapsia. Hän ei kuitenkaan katso olevansa oikeutettu "säilyttämään olemustaan" seuraaviin sukupolviin, vaikka katsookin "lapsettomuuden joskus puutteeksi". Kirje on vastaus eräälle lapsuudenystävälle, joka on kiittänyt kirjoittajaa hengestään punakapinan aikana. Lehtonen kirjoittaa: "Lopuksi kiitoksesi! Minulle tärkein kohta kirjeestäsi, yhteiskunnalliselta kannalta katsoen: lapsettomathan ne aina ehkä enimmän jauhavat 'yhteiskuntafilosofiaa', tai sellaiset, jotka eivät pidä huolta lapsistaan: ajattele vain Rousseaut. — — — Minut on ehkä juuri lapsettomuus vienyt kenties joutavia filosofioimaan."³³

Aapeli Muttisessa samoin kuin hänen kuvaajassaan oli ehkä enemmän yhteiskunnallista teoretikkoa ja filosofia kuin yhteiskunnan aktiivista rakentajaa. Niinpä Aapeli Muttinen menehtyi yrittäessään sopeutua sellaiseen yhteiskuntaan, joka ei ollut hänen idealistisen filosofiansa mukainen. Myös hänen kuvaajansa tunsi pettymistä, ettei hän Muttisena voinut kasvaa kiinni suomalaiseen maaperään. Muttis-teosten harmonia osoittautui pettäväksi: sankari lähtee maasta, ja hänen kuvaajansa ajautuu myöhäistuotannossaan yhä ehdottomampaan yhteiskunnalliseen skeptisismiin.

³² Ekelund, m. kirj., s. 14.

³³ Lehtonen, m. kirj., s. 12.

KERTTU TANNER: *Aapeli Muttinen — Joel Lehtonens "alter ego".*
Erwägungen zur Sozialproblematik bei J. Lehtonen

Als der VI. Teil im Jahre 1934 erschien, fügte der Schriftsteller ausser dem Roman *Kerran kesällä* (Einst im Sommer) eine Auswahl grösstenteils im Sommer 1917 entstandener und damals aktueller Satiren hinzu. Es ist angenommen worden, dass der Schriftsteller jener Auswahl den Titel *Rahvaan-ihannoitsijan Damaskus* (etwa: Das Damaskus eines Volksverherrlichers) im Gedanken an seine Romanfigur Muttinen gab. Den eine der Schlüsselfiguren in Lehtonens Werk, der Buchhändler Aapeli Muttinen, folgt in seinen sozialen Stellungnahmen den pessimistischen Gedanken seines Schöpfers in den Jahren des Weltkrieges und vor allem während unseres eigenen Bürgerkrieges.

Aapeli Muttinen ist die Zentralfigur in Joel Lehtonens Romanen *Kerran kesällä* und *Putkinotko* (Die Kerbelniederung) und in seiner Novellensammlung *Kuolleet omenapuut* (Die toten Apfelbäume), die alle um die Wende der 20er Jahre erschienen. Von Joel Lehtonens Romanfiguren ist Aapeli Muttinen diejenige, mit deren Hilfe der Schriftsteller sich am stärksten in finnische Verhältnisse einfühlte. Schon das Äussere des Buchhändlers ist echt finnisch. Er ist in der Wirklichkeit verankert, ausgeglichen, ein wohlwollender Pykniker, der sein Leben in seinem schönen Heim, im engen Freundeskreis genießt. Seine Einstellung vielen sozialen Erscheinungen gegenüber ist mildes Wohlwollen, andererseits zeigt er Skeptizismus und Oppositionslust. Die Kirche, die Ehe (Muttinen war von seiner Frau geschieden), Anbetung des Besitzes, nationalem Fanatismus sich nähernden Lokalpatriotismus und vor allem den Krieg lehnt er schroff ab.

Muttinens Einstellung zur Grundbesitzfrage war von tolstoj-järnefeltischem Idealismus gefärbt. Seiner Ansicht nach sollte jeder Landwirt ein eigenes Stück Erde erhalten, und die begüterten Klassen sollten sich dem Volk nähern. Muttinen versucht, seinerseits die Idee dieses sozialen Idealismus zu verwirklichen, indem er dem Pächter seines Landgutes vorteilhafte Pachtbedingungen einräumt und ihm zuletzt ein eigenes Grundstück schenkt. Aber sein Versuch missglückt, und er muss verbittert zugeben, dass es einem gebildeten Menschen schwer gemacht wird, sich dem Volke zu nähern. Die Kluft zwischen den Klassen ist zu tief. Der Pächter begreift Muttinens Gutmütigkeit nicht, sondern verhält sich von seinem Klasseninstinkt geleitet voller Hass gegen den "Herrn", den "Unterdrücker".

Die gesellschaftliche Skepsis des Buchhändlers Muttinen erhält ihre endgültige Bestätigung im Bürgerkrieg 1918. Der Pazifist und Kriegsgegner Muttinen geht in den Krieg auf der Seite der Weissen, nachdem er gesehen hat, wie das aufgehetzte Volk kopflos Raub und Totschlag verübt. Vom ehemaligen Verherrlicher des Volkes ist nichts mehr übrig. Aber während der Kämpfe quält ihn der Gedanke, ob man diesen Krieg nicht hätte umgehen können. Er versucht mit wirrem Kopf zu überlegen, warum man eigentlich hereingeraten sei. Als der Kampf endlich vorüber ist, ist Muttinen gebrochen. Er hat Halluzinationen und phantasiert, und man bringt ihn für einige Zeit

in eine Irrenanstalt. Von dort entlassen, verkauft der Buchhändler all seine Besitztümer und verlässt das Land für immer.

In der Geschichte vom Buchhändler Muttinen hat Lehtonen grösstenteils seinen eigenen inneren Erlebnissen Ausdruck verliehen. Der Weltkrieg eröffnete dem Schriftsteller jene furchtbaren Tiefen, wo die losgelassenen selbstsüchtigen Instinkte regierten. Der Bürgerkrieg im eigenen Land zerstörte endgültig seinen Glauben an die Menschen. Die späten Werke des Schriftstellers in den 20er Jahren sind ein fortlaufender Beweis für die Zunahme dieses Pessimismus.